

MEVLÂNÂ

—CELÂLEDDİN RÛMÎ—

800.yıl



TÜRKİYE  
YAZARLAR BİRLİĞİ

**Türkiye Yazarlar Birliđi Yayınları: 30**

**Toplantı Metinleri: 5**

**ISBN: 978-975-7382-33-1**

**ANKARA, Temmuz 2007**

**Yayın Hakkı: Türkiye Yazarlar Birliđi**

Müdafaa Cad. Müdafaa Apt. 10/13 Kızılay/ANKARA  
Tel-Fax: (0.312) 417 34 72 - 417 45 70  
www.tyb.org.tr tyb@tyb.org.tr



KÜLTÜR ve TURİZM  
BAKANLIđININ KATKILARIYLA

Yayınlayan : D. Mehmet DOđAN

Koordinatör : Ahmet FİDAN  
Yayına Hazırlık : Osman BAğIŞ

Kapak ve İç Tasarım : Hamza GÜRER  
0.555.251 51 73

Baskı-Mücellit : İsmat Matbaacılık  
Meşrutiyet Cad. 9/7  
Kızılay / ANKARA (0312) 425 36 34

Baskı Tarihi : Temmuz 2007, ANKARA

# Mesnevî'ye Açılan Pencere: İlk On Sekiz Beyit

Hüseyin GÜLLÜCE\*

## Giriş

İslâm kültürünün üstün ve eşsiz eserlerinden biri olan Mesnevî, bütün Doğu kültür mirasını nazım halinde sunmuş, İslâm dünyasında mukaddes bir kitap edasıyla karşılanmış ve sevilmiştir.

Mesnevî'nin referans aldığı asıl kaynak, şüphesiz vahiy mahsûlü Kur'ân'ı Kerîmdir. Mevlâna bu büyük eserinde, Kur'ân ve onun açıklayıcısı konumunda olan Hz. Muhammed'in izâhlarını, devamlı ön planda tutmuş ve derin bir inanışla bunlara bağlı olduğunu hissettirmiştir. Öyle ki; Mesnevî'yi, Kur'ân'ın şiir dili ile oluşturulmuş, manzûm tefsîri şeklinde düşünmek pekâla mümkündür. Mevlâna, Mesnevî aracılığı ile öğrettiği Allah'a vuslât yollarını, âyetlerden çıkararak, hadis-i şeriflerle desteklemiş ve bunları ince, edebî üslûplarla açıklamıştır. Banarlı'nın, "Mesnevî'yi, Kur'ân-ı Kerîm'in şiir ve hikâye sanatı ile ve Mevlâna tarzı bir duygu ve düşünce üslûbuyla ifadelenmiş, manzûm tefsîri diye karşılamak mümkündür. Mevlâna, Mesnevî vasıtasıyla öğrettiği Allah'a varma yollarını, Kur'ân'dan ayetler getirerek, Hz. Muhammed'den hadisler hatırlatarak ve bunları derin anlayışlarla açıklayarak tanıtmak sevgisindedir."<sup>1</sup> sözleri, Mesnevî hakkındaki bu realiteyi açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadır. Mesnevî, yalnız tarikat bilgilerini değil, aynı zamanda başta tefsîr olmak üzere diğer İslâmî ilimleri bünyesinde barındıran önemli İslâm Edebiyatı klasiklerindedir.

\* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi

Bu büyük eserin tamamı, 26660 beyitten oluşmakta ve bu beyitlerin hepsi de yukarıda bahsettiğimiz önemli özelliklere sahip bulunmaktadır. Ancak bilhassa, bu beyitlerden ilk on sekizini Mevlâna, derin bir rûh hâli ile bizzat kendisi yazmış, diğerlerini ise, mürîdi Hüsâmeddîn Çelebî'ye dikte ettirmiştir. Bundan dolayı bu ilk on sekiz beyit, ayrı bir önem kazanmış ve hakkında özel çalışmalar yapılmıştır.

Mesnevî'nin bu beyitleri, bilindiği gibi Mevlâna tarafından, Yüce Allah'ın ilhâmı ile yazılmış, talebesi ve mürîdi Hüsâmeddîn Çelebî'nin ricası ve isteği üzerine devamına katiplik yapması için, Çelebî'ye verilmiştir. Mesnevî aşıkları ve kemâl erbâbı bunlara, Mesnevî'nin "*Fâtıhası*" derler. Mesnevî "*Mağz-ı Kur'ân/Kur'ân'ın özü*" olduğuna göre, bu ilk on sekiz beyte de, "Mesnevî'nin Fatıhası" unvanını vermek yerinde olacaktır. Çünkü bu beyitler, Mesnevî'ye başlamadan önce, onun derinliklerine açılmış birer penceredirler. Ayrıca Mesnevî'nin hakikat lem'aları; gören gözlerle, duyan kalplere buradan aksetmektedir. İşte bunun için, bu on sekiz beyte, mevlevîler ve ârifler büyük ehemmiyet vermişler ve yalnız bu beyitler üzerine, çok kıymetli şerhler ve tefsîrlere yazmışlardır ki, Mesnevî'yi mutâlaa edenler, ancak bu nurlu kandille içeriye girerler ve gittikçe onun asıl maksadını sezerler.<sup>2</sup>

Nitekim "*Hazreti Şârih*" unvanına layık görülmüş, gerçekten de Mesnevî'ye en kıymetli şerhi yazan İsmail Ankaravî, bu on sekiz beyte "*Fâtihu'l-Ebyât*" isimli husûsî bir şerh yazmış, bu anahtarla, Mesnevî'nin hakikat sırlarının açılacağına işâret etmiştir.<sup>3</sup> Yine İsmail Hakkı Bursevî bu beyitlere bir ciltlik şerh yazanlar arasındadır. Ayrıca Mesnevî'nin tümüne şerh yazanların, hemen hepsi de, bu beyitlerin şerhini, uzun uzadıya yazmış, bunlara ayrı bir önem vermişlerdir.

"Mevlâna'da ne varsa Mesnevî'de de o vardır ve Mesnevî'de ne varsa bu eserin, bizzat Mevlâna'nın eliyle yazılan ilk on sekiz beytinde de o vardır."<sup>4</sup> Sözü de, bu ilk on sekiz beytin Mesnevî'nin âdeti "*Fâtıha*"sı ve özeti oluşunun yerinde ve başka bir ifadesidir. Bu yüzden biz de bu beyitlerinin tercümesini verip izâhını yapmayı uygun ve faydalı görerek, bu makaleyi yazmayı kararlaştırdık.

### İlk On Sekiz Beyit

*Dinle ney'den, duy neler söyler sana;  
Sızlanır hep, ayrılıklardan yana.*

*Kestiler sazlık içinden, der, beni;  
Dinler, ağlar; hem kadın, hem er beni.*

*Göğsü, göz göz ayrılık delse de bir,  
Sen o gün benden işit, özlem nedir?*

*Her kim asl'ından uzak düşsün; arar;  
Asl'a dönmekçin, bir uygun gün arar.*

*Dosta kâh yoldaş olup, kâh düşmana,  
İnleyip sesler duyurdum, her yana.  
Dost olur zannınca her insan, bana,  
Sırlarım gel gör ki meçhûldür, ona.*

*Sırlarım olmaz, iniltimden uzak,  
Her göz etmez fark, işitmez her kulak.*

*“Saklı olmaz, birinden cân ve ten,  
Cânı görmekçin, izin yok bil ki sen!*

*Bir ateştir, yel değildir ney sesi;  
Kim ateşsizdir; yok olsun böylesi.*

*Sevgiden ağlar, eğer ağlarsa ney,  
Sevgiden çağlar, eğer çağlarsa mey.*

*Ney o şeydir; perde yırtıp perdesi,  
Dost edinmiş, dosta hasret herkesi.*

*Hem devadır ney denen şey, hem zehir,  
Bir bulunmaz arkadaşdır; hemfikir.*

*Anlatır ney; aşk-ı Mecnûn'un nedir?  
Kanlı bir yoldan, haber vermektedir.*

*Müşteri ancak kulak; söz satsa dil,  
Ancak âşık akla mahrem, böyle bil!*

*Derdimizden gün, zamansız dolmada,  
Her yanış, bir günle yoldaş olmada.*

*Geçti gün! der, etmeyiz yersiz keder;  
Var ol ey sen, tertemiz insan, yeter!*

*Kandı her varlık; balık kanmaz suya,  
Rızk eğer eksikse; gün dolsun mu ya!*

*Anlamaz olgun adamdan, ham adam;  
Söz hem az, hem öz gerektir vesselâm.<sup>5</sup>*

## İzâhı

- 1- *"Dinle ney'den, duy neler söyler sana,  
Sızlanır hep ayrılıklardan yana"*

Mesnevî'nin, "*dinle/bişnev*" ile başlamasının birçok hikmetleri olduğu belirtilmiştir. Bunlar özetle şöyledir: Din ve tarîkate ilk önce lazım ve gerekli olan şey, dinlemektir. Kulak, diğer beş duyu organının, en üstünüdür. Nitekim Kur'ân'da "*Yeryüzünde yürüyenlerin en kötüsü, anlamayan ve kabul etmeyen sağır-lar ve dilsizlerdir.*" (Enfâl, 8/22) buyrulurken yeryüzünün en kötüsünün, gerçeklere kulağını tıkayan ve hakkı söylemeyen manevî sağır ve dilsizler olduğu belirtilmiştir.<sup>6</sup> Hz Mûsa ve Hârûn'a (a.s.) hitâben: "*Korkmayınız. Ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm*" (Tâhâ, 20/46) âyetinde işitmek görmeye takdim edilmiş, yine Hz Mûsâ'ya "*Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle*" (Tâhâ, 20/13) denilerek, dinlemek emredilmiştir. Hikmetli sözleri ve nasihatleri anlayıp kavrayabilmek için, dinlemek ve duymak gerekir. Tûfan'da, helâk olanlar, Hz Nûh (a.s.)'un davetine karşı kulaklarını tıkayanlar idi. "*Kulaklarını parmakları ile tıkadılar, libaslarıyla örtündüler, küfürde kalmak için ısrar ettiler ve kibr ü azamet gösterdiler.*" (Nûh, 72/7) âyetiyle de yüce Allah, bize dinlemenin önemini belirtmektedir. Konuşmak, işitmek ve öğrenmenin sonucudur. Anadan doğma sağır-lar, ses ve söz duymadıkları için, dilsiz kalırlar. Kuş yavruları bile, bir müddet susup, analarını babalarını dinledikten sonra ötebilmektedirler.<sup>7</sup>

Kulaktan sonra azaların en değerlisi olan göz, bazı maddî varlıkları görebildiği halde, kulak, manevî ve aklî birçok şeyi duyabilir. Peygamberlerin ve velîlerin tebliğ ve irşâtlarından faydalanabilmek için, duymaya ihtiyaç vardır. Göz ışık olmayınca göremediği halde, kulak böyle maddî nûrlara muhtaç olmadan, her yerde ve her zaman değişik şeyleri duyarak aklın gelişip kemale ermesine yardımcı olur.<sup>8</sup>

İşte "*dinle*"menin, bu ve benzeri faydalarından dolayı Mevlâna, Mesnevî'ye "*dinle ney'den*" diyerek başlamaktadır.

Ney'den maksadın ne olduğu ise, yine bir çok şekillerde izâh edilmiştir. Bu izâhları iki ana grupta toplanmak mümkündür. Bunlar:

a. "*Ney*" istiâre<sup>9</sup> olarak "insan-ı kâmil"i temsil etmektedir. Çünkü ney, insan-ı kâmile şekil, lafız ve zât itibarıyla benzemektedir.<sup>10</sup>

b. Bilinen kâmil ney'dir.<sup>11</sup> Buna göre "ney" hakîkî manasında<sup>12</sup> kullanılmış olur. "Dinle neyden" demek "lisân-ı hâlinden veya sedâsından ayrılıklar hikâyesini dinle" demek olur.<sup>13</sup>

Ayrıca, her iki izâhı bir araya getiren, üçüncü bir izâh daha vardır ki o da, neyden maksat, hem hakîkî hem de istiâre yolu ile "kalem-i a'lâ olan "hakikat-ı Muhammediyye" (s.a.v.) dir. Nitekim Kur'ân'da "*Nûn, Kâleme ve yazdıklarına ye-*

*min olsun*" (Kalem, 68/1) buyrularak "kalem-i â'lâ" olan "hakikat-ı Muhammediye"ye ve onun sebep olduğu kainatın nakışlarına işâret edilmiş ve onlara yemin edilmiştir. Hadis-i şeriflerde de "Allah'ın ilk yarattığı kalemdir", "Allah'ın ilk yarattığı rûhumdur" ve "Allah'ın ilk yarattığı aklımdır." şeklinde<sup>14</sup> bu husus izâh edilmiştir.<sup>15</sup>

İlk yaratılan Peygamberimizin rûhu olduğuna göre, Zât-ı İlâhî'den ayrılmanın hicrânını da en iyi, o bilebilir. Cevâmiu'l-Kelîm olan Hz. Peygamber, bu ayrılıkları anlatmakta ve bu yüzden niyaz yollu şikâyetlerde bulunmaktadır. Öyleyse mutlak vuslât aşkıyla yanan Hz. Muhammed (s.a.v.) 'i dinlemeli, bu hicrânın kıssalarını ondan öğrenmelidir.

Neyden maksat, yukarıda geçenlerin hangisi olursa olsun, hepsi de dinlenmeye layık, aslımızı hatırlatan birer muhbir-i sâdıktırlar. Kur'ân-ı Kerîm'de, "**Habîbim, Hatırlat ki, hatırlatma müminler için faydalıdır.**" (Zâriyât, 51/55) buyrulmaktadır. Âriflerden biri, "Ey insan! Sen nereden geldiğini biliyor musun? Har-em-i Sübhânî'den, yani ilm-i ilahîdeki âleminde geldin. O hoş ve rûhânî makamları hiç hatırlıyor musun?" diye söylemiştir.<sup>16</sup>

Ney'den maksadın, ister insan-ı kâmil olsun, ister Hz. Peygamber olsun, bunların ayrılıktan şikâyetleri ise şöyle izâh edilmiştir:

1. Enbiyâ ve Evliyâ'nın ayrılıktan şikâyetleri, vuslât hasıl olmadan önceye aittir. Önceki ayrılıkları şikâyet etmenin sebebi de, gafillere ve tembellelere ikaz ve tenbih içindir.

2. Bu dünyada tam bir vuslât hâli gerçekleşmez. Ayn-ı vahdet'e dalınmış olsa da böyledir. Çünkü rûh bedende mahpustur. Hz. Peygamberimiz "*Dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir.*"<sup>17</sup> buyurmuştur. Bu yüzden, ayrılıktan şikâyet edilmektedir.<sup>18</sup>

Hulasa olarak Mevlâna da, insan-ı kâmiller zümresinden olarak "Ey Mesnevî okuyan, Mevlâna'yı dinle. O, ayrılıkları anlatıp, onlardan şikâyet etmektedir. Bu ayrılıkları ve şikâyetleri öğrenmek istiyorsan Mesnevî'yi iyi oku ve anlamaya çalış." diye tavsiyede bulunmaktadır..

2- "**Kestiler sazlık içinden, der, beni;  
Dinler, ağlar; hem kadın, hem er beni.**"

Bu beyitteki önemli kelime ise "*sazlık/neyistân*" kelimesidir. Kamışlık manasına gelen neyistân, ney'in yetiştiği ve ter-ü taze olarak bulunduğu yerdir. Ney yapılacak kamışı oradan çıkarırlar, kâfi derecede kuruyunca, ölçüsüne göre iki ucundan keserler, boğazını ayıklayıp göğsüne ve arkasına kızgın demirle yedi tane delik açarlar, başına "*başpâre*", ayağına "*paraz vana*" takarlar, boğumlarına tel sararlar ve üflemeye başlarlar. Hâl-âşına olanlar, ondan çıkan müessir sestten, ayrılık

şekvâsı ve teellüm sadâsı duyarlar. Nefs-ü hevâ esiri bulunanlar bile, o müessir sadâdan az çok müteessir olurlar.<sup>19</sup>

İnsan-ı kâmil de menşe-i feyzî olan âyân-ı sâbite âleminden ayrılıp, şu beşeriyet sahasına geldiği ve firâkın acıklı ızdırabını çektiği için, yüreğinden fıskıran te'sirli sözler, kim olursa olsun dinleyenleri, kabiliyetleri derecesine göre müteessir eder. Fakat teessürden teessüre fark vardır.<sup>20</sup> Ankaravî, insan-ı kâmilin ayrıldığı âlemin, "*mertebe-i ahadiyyet*" veya "*mertebe-i âyân-ı sâbite*" olduğunu söylemektedir.<sup>21</sup> Âbidin Paşa da bu âlemin, "*mertebe-i ahadiyyet ve âlem-i ruhâniyyet*" olarak bildirmekte ve bu beyti şöyle açıklamaktadır: Ârif olan kişi şöyle der: Yüce Allah'ın iradesi gereği rûhâniyyet âleminden ayrılıp, bu dünya gurbetine gelip, onun elemelerine dûçâr olalıdan beri, sesimden ve figanımdan erkek ve kadın üzülüp, feryat etmektedirler.

Aslî vatan olan bu "*neyistân*"ın iyice anlaşılabilmesi için kastedilen makâm ve mertebelerin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Ney veya ârif, kamışlıktan kesilerek, yani âlemi aslî'den ayrılarak, kesâfet âlemine düşünce, o eski sonsuz hürriyeti ve yüksek tecelliye artık göremediği için, ona olan hasretinden âh-u feryât etmektedir. Hakikaten insan, bazen bir musikî nağmesi dinlerken, kendi içinde, mahiyetini bilmediği, bir hicrân acısı duyar. Sonra, güzel bir manzara, bir yeşillik, bir mehtap veya bir denizin mavi suları karşısında saatlerce dalıp gider ve kendinden geçer. Acaba bu duygular neyin nesidir? Muhakkaktır ki bu duygu ve teessür, rûhumuzun dolaşıp geldiği eski menzillerin, varlığımızda yanan hasret duygularıdır. Zaten hayatta hakîkî fikir ve sanat erbabının ve bunların da üstünde, ârif ve kâmillerin dâimî bir istiğrak ve heyecan içinde, dünya işlerine kıymet vermemeleri, dalgın ve bîhûş görünmeleri de, rûhlarında yanan bu hicrân ateşinden olduğu bir gerçektir.<sup>22</sup>

İnsan kendi aslından ve hakîkî vatanı olan Yüce Allah'ın huzurundan uzak kaldıkça, elbette gerçek ve aslî olan bu vatanına karşı bir sıla özlemi duyacaktır. Bir gün tekrar vatanına kavuşmak için bir imkân ve zaman özlemi içinde olacaktır.<sup>23</sup>

İnsanın aslî vatanına dönmesi, yani Allah'a ulaşabilmesi iki şekilde olur. Eğer ömrün akışını tamamlayarak ölümle fânî olmuşsa, ömrünün bu şekilde akışından fazla bir şey kazanmış, büyük bir yol kat etmiş, büyük bir iş başarmış olmaz. Kendisinin, bu âlemde ne olduğunu bilmediği için, onun öteki âlemdeki hâli de yine bir bilgisizliktir. Fakat insan, bu dünyada bir insan-ı kâmile rastlar, yani bir mürşîd'in uyandırışı ile kendi cevherinin farkına varırsa, içinde duyduğu derin özleyişin kime ve nereye olduğunu anlamış olur ve Allah'ı önce dış âlemde, sonra içinde bulur. Allah'ın varlığının, insan içinde hissedilir hale gelmesine "*tecelli*" denir. Tecelliye eren insan, kâinâta Allah'ın görüşüyle bakan ve baktığı her yerde, yine Allah'ı görme sırrına eren insan demektir. Bu hâl insanın Rabbiyle tekrar vuslâta ermesi halidir. Fakat yine de tam bir visâl hâli değildir. O kadar ki insan, kemal mertebesine erdiği zamanda kendi aslına karşı fakat daha tatlı bir özleyiş içinde olur.<sup>24</sup>

Ney, yani kâmil insan, pîr veya mürşîd, bunun için sazlıkların sırrını söyler ve şöyle demek ister: Ey bu dünyada bir ney misali mahpus kalanlar! Ben, sözlerimi



duyabilecek bir gönül arıyorum. Bir gönül ki, ayrılık ateşi ile parça parça olmuş bir sinede bulunsun ve işte o gönle ben, Yüce Allah'a duyduğum bütün özleyişleri söyleyeyim.<sup>25</sup>

**3- Göğsü, göz göz ayrılık delse de bir,  
Sen o gün benden işit, özlem nedir?**

Bundan önceki beyitte ney veya insan-ı kâmilin, firaklı enîninden herkesin müteessir olduğu söylenmiş, izâhında ise teessürden teessüre fark olduğu beyan edilmişti. Bu beyitte de, ayrılık feryatlarından en çok kimlerin etkileneceği izâh edilmiş, dert ortağı olacak kimsenin de derdinin bulunması gerektiği belirtilmiştir.<sup>26</sup>

İnsan kederli bulunduğu bir sırada, hasb-i hâl etmek, dertleşmek için bir arkadaş arar. Eğer o arkadaş, o halden anlıyorsa konuşanın derdine ortak olur. Onun anlaması ve derdine ortak olması, o kederli insan için oldukça teselli yerine geçer. Tok bir adama açlıktan, kana kana su içmiş bir kimseye susuzluktan bahsetmek, boşuna çene çalmak olur. Çünkü onlar açlık ve susuzluğun ızdırabını duymadıkları için, açın ve susuzun halinden anlamazlar. Şeyh Sadî şöyle der: "Çöllerde yapılmış olan sarnıç ve havuzları, çölde yolunu şaşırılmış kervan halkına sor. Sen, Fırat nehri kenarında iken, suyun kıymetini ne bilirsin." Bundan dolayı:

*İltica etmeyesin nâmerde  
Keşf-i hâl etmiyesin bîderde..!*

Nasihati bu makamda söylenmiş çok doğru bir sözdür.<sup>27</sup>

Ehlullah da çektikleri ayrılık acılarını ve iştîyâk ateşini söyleyip de, hem kendileri müteselli olmak, hem de muhataplarında aynı arzuyu uyandırmak için, kalbi muhabbet ateşi ile yanmış; hem hicrân hem de muhabbet acılarını tatmış kimseler ararlar. İşte Mevlânâ'nın yukarıdaki beyti söylemiş olmasındaki hikmet budur.<sup>28</sup>

Mevlânâ bu beyitte geçen "ayrılık özlemi" ile, daha önceki beyitlerde izâh edilen aslî vatan olan kamışlıktan ayrılmanın özlemini kastetmekte ve şöyle demek istemektedir: "Benim derdimi, aslından, hakîkî yarından ayrılmış, kalbi yaralı ârifler anlayabilir, ve ben de maşûkun hasretini ancak onlara şerh edebilirim".<sup>29</sup>

**4- Her kim aslından uzak düşsün, arar:  
"Asl"a dönmekçin, bir uygun gün arar.**

İnsanın doğup büyüdüğü, hoşça demler sürdüğü yeri arayıp özlemesi, tabiatı içabıdır. Bu özlemin ilerlediği, "dâussıla/sıla hastalığı" haline geldiği de vâkîdir. Vatan muhabbeti denilen, hakkında her türlü fedakarlığa katlanılan bu aslî duygu,

incizâb halinin bir tezâhurundan başka bir şey değildir. Bir insanın, doğmuş, büyümüş olduğu birkaç evli bir köye bile, ne kadar bağlı olduğu, fırsat bulunca oraya gitmek istediği, o basit köyceğizi görmek düşüncesinden kurtulamadığı, herkesin bildiği bir gerçektir.<sup>30</sup> İşte bunun gibi, aslından ayrılarak madde âlemine inen "rûh" bu maddî ve cismânî sıfattan kurtularak tekrar aslına (rûhlar âlemine) dönmeyi daima ister. İşte insan-ı kâmil de rûhlar âlemine nispetle, bir köpükten ibaret olan bu sûret âleminden, bir an evvel kurtularak o ummana karışmaya hasret çeker. Çünkü bu âlemde, onu hiç bir şey tatmin etmez. Hatta, nâkis olan insanlar bile, boş şeylerle uğraşarak kendilerini avutuyorlar gibi görünüyorsa da onlar da yine ızdırıp içindedir. Çünkü benliğinin derinliklerinde derece derece o aslın sevgi ateşi dâimâ yanmaktadır.<sup>31</sup>

Bu asl'dan ayrılma ve tekrar ona dönme Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok yerde ele alınır. Likâ, Likâullah/Allah ile tekrar buluşma; rücû'/Allah'a dönüş vb. ifadeler ile, bizim aslımızın, Allah'ın yanı olduğu ve yine O'na döneceğimiz (asla unutmayalım diye) sık sık tekrarlanır. Buna inanmayanların ve buna hazır olmayanların hüsrânında olduğu, kesin ifadelerle belirtilir. Mesela En'âm, 6/31. Yûnus, 10/45 gibi ayetlerde "*Allah'ın huzuruna çıkacaklarını inkar edenler gerçekten hüsrândadır*" buyrulmakta yine Yûnus 10/7. ayette "*Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olup, onunla tatmin olanlar ve bizim ayetlerimizden gâfil olanlar vardır*" buyrulur bu kavuşmanın, imânî bir mesele olduğu vurgulanmıştır. Kehf, 18/110. ayette ise Allah'a kavuşmak isteyenlerin Sâlih ameller işlemesi gerektiği bildirilmektedir. Allah'a kavuşmaya inanıp sâlih ameller işleyerek rûhun/nefsin "mutmainne" mertebesine ulaşanların ise, Yüce Allah'ın şu hitabına nail olacakları açıkça ifade edilmektedir. "*Ey Mutmain olan nefis! Sen Rabbinden, Rabbin de senden razı olarak Rabbine dön. (Ermiş) kullarının arasına gir ve cennetime gir.*" Fecr 89/27-30

**5- *Dost'a kâh yoldaş olup, kâh düşmana,  
İnleyip sesler duyurdum, her yana.***

Üçüncü beyitte, "ney" mesabesinde olan insan-ı kâmil ve dolayısıyla Mevlâna, "*asıldan uzak*" olmanın iştîyâkını, söyleyip anlatmak için, ayrılık derdinden göz-göz yara olmuş bir gönül istemişti. Bu beyitte de demek istiyordu ki "Zannedilmesin ki ben, yalnız ârif billah olanlarla sohbet eder, diğer insanları terk ederim. Hayır ben herkesi iyi olsun kötü olsun severim. Çünkü "ahsen-i takvîm" üzere yaratılmış olan insanlar, insan oluşları itibarıyla hepsi de sevgi, sohbet ve saâdete layıktırlar. Dolayısıyla ben de, hidâyet ve hayır ümidiyle, herkese arkadaş olur ve herkesin istidadına göre, hakikatleri beyan ederim."<sup>32</sup>

Zaten menşe-i ezeli'den ayrılmış, hakîr yer küreye indirilmiş, tedricen terakki ederek fenâ ve bekâ mertebelerine ulaşmış, sonra halkın irşadı vazifesiyle "*mahv*" dan "*sahv*"a döndürülmüş, her insan-ı kâmil olanın hali de böyledir. Onlar

düşmüşleri kaldırmak, gaflette olanları uyandırmak, nefsin isteklerine esir olanları kurtarmak vazifesiyle yükümlüdürler. Bu vazifeleri icabı her yerde bulunurlar, iyilere de kötülere de karışırlar. Hatta fâsık ve fâcir olanlarla, daha fazla meşgul olmak isterler: Nitekim bu beyitte Mevlâna'nın "kötüler"i "iyiler"e takdim etmesinde, buna işâret vardır. Çünkü fâsıklar, sâlihlerden daha çok irşâd ve ikâza muhtâçtırlar. Âriflerden birinin: "*Ya Rabbi, kötülere merhamet et, iyilere zaten lutfetmiş onları iyi yaratmışsın.*" dediği rivâyet edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy'un da:

*"Müminlere imdada yetiş, mehametinle,  
Mülhidlere lakin, daha çok merhamet eyle!"*

beyti bu manayı ne güzel dile getirmiştir.<sup>33</sup>

Şu husus da akla gelebilir ki, evliyâullahın ara sıra fâsıklar arasında bulunmaları, onları Allah'ın azabından korumaları içindir. Çünkü Cenabı Hak, Mekke müşrikleri hakkında,

*"Halbuki sen (Peygamber) onların arasında iken, Allah onlara azab etmez. İstiğfar ettikleri durumda da, Allah onlara azab edecek değildir."* (Enfâl, 8/33) buyurmuştur. Nitekim Hz. Muhammed (sav) sayesinde emniyet içinde yaşayan Kureyşliler, hicretten sonra mağlûbiyet, kıtlık ve saire gibi kahr-i İlähiye uğramışlardı.<sup>34</sup>

*6- Dost olur zannınca her insan, bana,  
Sırlarım gel gör ki meçhûldür, ona.*

Bir önceki beyitte, Mevlâna, hem kötü, hem de iyilerle sohbet ettiğini söylemişti. Bu beyitte ise, onun bu durumuna rağmen, herkesin onun sırrını araştırmadığını ve anlamadığını bildiriyor. Adeta diyor ki: Ben her derecedeki insanlara hakikatın sırlarını söyledim, fakat onlar beni kendi zanlarınca değerlendirdi ve bana kendi zanlarınca yaklaştılar. Benim içimdeki sırları bilmek ve maksadımı anlamak yolunu aramadılar. Halbuki evliyâullah'a gidebilmek, onların sırlarını anlayabilmek için, zan yolunu bırakmak gerekir. Kısaca "*İlahî hakikat*" zanla bilinmez. Gerçeklere ancak yakîn bilgisıyla, yani her türlü şüphe ve tereddüdü geride bıraktıktan sonra varılır. Ermişlerin gönül hazinelerindeki nûru görmek, ve sözlerindeki defineleşmiş manaya ermek, ancak bu yolla mümkün olur.<sup>35</sup>

Ney'i dinlerken olduğu gibi, insan-ı kâmilî de dinlerken, herkesin istifâdesi aynı değildir. Herkes kendi mertebesince anlar. Fakat zanlarınca herkes hakikati anlamadığını zanneder. Halbuki âyette de bildirildiği gibi: "*Onların çoğu "zan" dan başka bir şeye tabi olmaz. Zan ise, Hak'tan bir şeyin yerini tutmaz.*" (Yûnus, 10/36) zan ile bir yere varılmaz. İşte ârif billah olanların gönüllerindeki sırlara vâkıf olabilmek için, zannı terk etmeli, onların dediklerini dinleyip, onlara

dost olarak sözlerinin gereğini yerine getirmeli ki, onların içlerindeki sırlara, sözlerindeki rumûzlara âşina olunsun, zira onların sırları sözlerinden uzak değildir.<sup>36</sup> Nitekim gelecek beyitte bu husus belirtilmektedir.

**7- Sırlarım olmaz, iniltimden uzak,  
Her göz etmez fark, işitmez her kulak.**

Ankaravî'ye göre bu beyit, bir mukadder suâle cevaptır. Bir önceki beyitte sırların her insana ma'lûm olmadığı, bir çok insanın meçhûlü olduğu belirtilmişti. Bunun üzerine; acaba âriflerin kalplerindeki sırları nasıl bilebiliriz? Diye bir soruya karşılık Mevlâna, cevap olarak diyor ki: "benim sırlarım, benim sözlerimden uzak değildir. Fakat her göz ve her kulakta bu sırları görecektir ve işitecek nûr yoktur". Bu konuda, İmam Ca'fer: "Allah, mahlûkâtına kelamında tecelli etmiştir. Lakin kalp gözleri açık olmadığından göremiyorlar." diyerek bu hususa işret etmiştir.<sup>37</sup> Âyette de: "...Onların görecektir gözleri veya işitecek kulakları mı var?" (A'râf, 7/195) ve "Onların kalpleri vardır onunla (gerçeği) anlamazlar. Gözleri vardır onlarla görmezler, ve kulakları vardır onlarla işitmezler." (A'râf, 7/179) buyrulurak ma'nevî nûr olmadıkça, gözün manevî şeyleri göremeyeceği gibi, yine o nûr olmadan kulağın da hakikatleri duyamayacağı belirtilmiştir.

Öyle ise, ney'in sırrı, hakikat ve mahiyeti de, feryadından uzak değildir. Belki ona pek yakın olan ve tepesinden üflenmiş nefhada gizlidir. Böylece "Ney" demek ister ki: "Ben önce kamışlıktaydım. Köküm ve gönlüm suya ve topraktaydı. Orada nazla salınır, her esen rüzgara uyardım. Fakat gün geldi beni kamışlıktan kestiler, vücûdumu aşk ateşi ile kuruttular, deldiler tenimde türlü türlü yara açtılar, beni bir yüce nefesinin eline verdiler. Onun sıcak aşk nefesleri benim içimden geçti ve içimde aşktan gayri ne varsa sürdü çıkardı. Mahbûbümle dudak dudağa gelmiş gibi oldum. Artık iniliyor feryat ediyordum. İçimden gelen ve içerimden geçen feryatlar, aynı zamanda bütün sırrımı söylüyordu, ulaştığım hakikati ve saadeti terennüm ediyordu. Kısaca sırlarım bende ses hâline gelmiş sözlerdir. Lakin gözleri sisli olanlarla, kulakları kapalı olanlarda, bu sırları görecektir nûr ve söylediğim hakikatleri anlayacak hâl yoktur."<sup>38</sup> İşte insan-ı kâmil de aynen bunun gibi söyler, fakat bu gerçekleri her göz fark etmez ve bu manaları her kulak duyamaz. Her kalp içindekini sızdırdığı gibi, veliyyullah da sözlerinin içindeki esrârı izhar eder, ancak herkes bunu görüp anlayamaz.

**8- Saklı olmaz, birbirinden cân ve ten,  
Cânı görmekçin, izin yok bil ki sen!**

Bu beyit, hem temsil yoluyla önceki beyiti izâh etmekte, hem de rûh ve beden hakkında bilgi vermektedir. Mevlâna bu beyitte demek istiyor ki: Ney, nasıl neyis-

tândan ayrılığını avazıyla dile getiriyorsa, Hakk'ın feyzine ve lutfuna mazhar olan ârif ve kâmil insanlar da "*ruhlar âlemi*" nden ayrılıklarını sözlerinde dile getiriyorlar. Bu sözleri her ne kadar herkes anlamıyorsa da, bu sözler ehli için o ayrılıklardan bahseden sırlardan uzakta değildir. Bu aynen cânın (rûhun) ten (beden) den, tenin candan mestûr olmadığı gibidir. Ancak kimseye rûhu görmesi için izin verilmemiştir. Her ne kadar rûh görülmese de, eserleri, etkileri ve özellikleri bakımından açık ve ortada sayılır. Bu bakımdan her insanın rûhu, o kişinin beden aynasından, her an görülmekte ve sezilmektedir.<sup>39</sup>

Ma'lûm olduğu üzere, insan iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısmı bedendir ki, maddeden meydana gelmiştir. Bu kısım zâhir gözle (baş gözüyle) görülen kısımdır. Bu kısım ile ilgili bilgi, her gün giderek artmakta olup, bu gün bu bilgileri, biyoloji, anatomi, tıp kitaplarında en ince teferruatına kadar bulabilmekteyiz. İkinci ve asıl önemli kısmı ise, baş gözü ile görülemeyen, fakat basiret nûruyla idrak olunabilen, adına bazen "*nefs*" bazen "*kalp/gönül*" bazen "*rûh/can*" denilen mutluluk-mutsuzluk, dindarlık-dinsizlik, saâdet-şekâvet, iyilik-kötülüğün kendisine ait olduğu manevî yönüdür. Bu kısım ile ilgili bilgiler çok az ve muğlak olmakla beraber, büyük veliler ve muhakkik alimler tarafından, ifadesi ve yazılması mümkün olabilen kadarıyla izâh edilmiş ve bazı bilgiler verilmiştir.<sup>40</sup>

Böylece insanın, biri maddî, diğeri manevî iki yönü olduğu, maddî yönünün beden olup "*halk âleminde*" olduğu, fakat manevî yönü olan rûhun, halk âleminde olmayıp "*emr âlemi*"nden olduğu anlaşılmaktadır.

**9- Bir ateştir, yel değildir ney sesi;  
Kim ateşsizdi, yok olsun böylesi.**

Bu beyitte, neyin sesinin, sade bir nefesten ibaret olmadığı, onu inletin, neyzenin hazîn ve ateşin hissiyatı olduğu, aynı şekilde insan-ı kâmilî söyletenin de, hevâ ve heves olmadığı, kalbinden feverân eyleyenin, ma'sûk-u hakîkîden başkasını yakıp bitiren ilâhî aşk olduğu açıklanmış oluyor. Nasıl ki Hz. Peygamber hakkında "*O, hevâdan (kendi arzusuna göre) söylemiyor. O Kur'ân ancak vahyolunan bir vahiydir.*" (Necm, 53/3,4) buyrulduğu gibi, insan-ı kâmil olan evliyâullah'ın da sözleri, Yüce Allah'ın aşkıyla ve onun söyletmesiyle söylenen sözlerdir. Neyin sesini de, insan-ı kâmilin sözlerini de layıkıyla anlayabilmek için, onlardaki aşk ateşinin bir kıvılcımına olsun sahip bulunmalıdır. Daha doğrusu, muhabet ateşiyle yanıp kül olmalıdır. Bunun için Mevlâna "*kimde bu ateş yoksa; yok olsun böylesi*" diyor. Bu sözü ile, inkisâr değil, bedduâ değil, duâ ediyor. Çünkü yok olmak, maddî varlık bağlarından kurtulup, bedendeki cânı, aşkın eline verip, kısaca nefsin heveslerinden, ihtiraslarından kurtulup yok olmaktır. Bu da tarikat ve tasavvufta fenâ fillah mertebesi olup ulvî bir makamdır. Kendinde yok olan, ilâhî varlıkta var olur. Ancak bu şekilde "*insan ney'inde*", âriflerin ateş olan sesinin ne olduğu anlaşılır.<sup>41</sup>

*10- Sevgiden ağlar, eğer ağlarsa ney,  
Sevgiden çağlar, eğer çağlarsa mey.*

Sevginin aşırısına aşk denir. Kur'ân da: ” *Müminlerin Allah sevgisi, her şey (sevgi) den daha kuvvetli ve ziyâdedir.*” (Bakara, 2/165) buyrulmuş, aşk-ı ilâhîye işâret edilmiştir. Aşk denilen bu büyük kudretin, Allah'ın bilinmeye olan muhabbetinden doğduğu belirtilmiştir. Bir kudsî hadiste: "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeye muhabbet ettim ve bilinmek için halkı yarattım." diye buyrularak, mahlûkâtın yaratılmasının sebebinin, muhabbet ve aşk olduğu bildirilmiştir. Bu aşkın tesiri her zerrede mevcuttur. Kâinattaki bütün varlıklar arasında bulunan derin câzibe, bu aşkın sonucu olup eğer aşk olmasaydı; ne hayat, ne güzellik, ne inkişâf, ne tekâmül, ne nûr, ne ziyâ olur; her şey kapkara, cansız, uyuşuk, kesif bir yığın kalırdı. Binaenaleyh, zaten âlemler içinde aşkın yabancı olan hiç bir varlık yoktur.<sup>42</sup>

Ancak her mahlûkun aşkı, kendisinin istidadına ve zevkine göredir. Bir bülbülün, gül yaprakları arasında gizlenerek hazîn hazîn ötmesi, aşk eseri olduğu gibi; bir merkebin tozlarda yuvarlanarak acı acı anırması da aşk eseridir. Yine bir ârifin halvet hanesinde mest-i cemâl olarak tatlı tatlı ağlaması; zil-zurna bir sarhoşun fuhuşhâne kapısında nâralar atması da, aşk eseridir. Fakat tabiri caiz ise, birinciler aşk-ı hezârî, ikinciler aşk-ı himârî dir. Gerçek maşûk olan ve buna layık olan Yüce Allah'a aşık olmaya, aşk-ı hakîkî, diğerlerine de aşk-ı mecâzî denilir. Aşk bir, lakin anlayış ve zevk farkı dolayısıyla sevgililer, çeşitlidir. Daha doğrusu o çeşitli sevgililer, mâşûku yegane'nin çeşitli şekillerde cilve ve tecellisinin mazharlarıdır.<sup>43</sup>

İşte ney'in ağlaması da, ârifin kalbinin yanıp inlemesi ve içindeki esrarın cûş-u hurûşa gelmesi de, bu aşkın neticesidir.<sup>44</sup> Aşkın önemi yüzündendir ki meşhur şair Fuzûlî de:

*“İlim kesbiyle pâye-i rifat,  
Arzû-yi muhâl imiş ancak.  
Aşk imiş, her ne var âlemde,  
İlim, bir kıl-u kâl imiş ancak,”<sup>45</sup>*

diyerek asıl önemli olan şeyin, aşk olduğunu belirtmiştir.

Mey yani şaraba gelince; bu da bizzat ilâhî aşkın timsalidir. Ermişler bu şaraptan içebilmiş olanlardır. Onlar, içlerindeki aşk şarabını, söz kadehlerine koyar ve bu şaraptan içmeye kabiliyeti olan, aşk ehli kimselere sunarlar. Erenlere yakınlık duyan, ilâhî aşka kabiliyeti olan bu insanların, kendilerine sunulan söz ve mana şarabıyla mest olarak o şarabı sunan velînin meyhanesine, yani dergahına koşmaları bu yüzdendir.<sup>46</sup>

İşte ilâhî aşkın tadıldığı bu manevî ve temiz şarap da yine aşk yüzünden çağlar ve köpürür. Âbidin Paşa bu beyitte şöyle bir nükte olduğunu da söylemektedir: "Burası cây-ı dikkattir ki ney'e, yani ârife, aşkın ateşi; aşk-ı mecâzîde ise, yalnız aşkın kaynaması ve buharı düştüğü ve ayn-ı ateş düşmediği îmâ buyruldu. Zira murûr-i zaman ile, aşk-ı mecâzî buhar gibi zâil olur gider."<sup>47</sup>

**11- Ney o şeydir; perde yırtıp perdesi,  
Dost edinmiş, dosta hasret herkesi.**

Ney'in makam perdeleri, bizim vuslâta manî olan perdelerimizi yırtmaktadır. Yine ney, kendi de neyistândan ayrı kalmış olması hasebiyle, yarinden ve vatanından ayrılmış olanın arkadaşıdır.

Bir insan, gerek kederli, gerek sevinçli zamanlarında işittiği güzel bir sestem ferahlık duyar, teselli bulur. Bu durum müsbet bir hakikattir. Binaenaleyh ney'in sesi de, istidat sahiplerine inşirah verir, dost sesini duyurur, âyân-ı sabite âlemi ni, yani hepimizin ve bütün kainatın zuhura gelmeden önce ilm-i ilâhîdeki durumunu, "elestü" bezmini yani "(Allah'u Tealâ'nın) "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (sorusuna ruhların) evet Rabimizsin, şahit olduk dediler" (A'râf, 7/72) konuşmasını hatırlatır ve o hatırlatma dolayısıyla dinleyen, aslî menşesine doğru heyecanla yönelir. Hiç olmazsa dinlediği müddetçe duygu ve cezbe ile, gaflet perdelerinden bir kaçı olsun aradan kalkar; işte o perdelerin kalkmasına ney'in makam perdelerinden çıkan nağmeler sebep olur. Bu izâh, tabii ki ney'in hakîkî manasına alınmış olmasına göredir. Eğer ney'in mecâz manası alınır ve ney'den maksat insan-ı kâmil olduğu kabul edilirse, manası şöyle olur: İnsan-ı kâmil, yarinden ve diyarından ayrılmış gurbetzedelerin arkadaşı ve gamlarının gidericisidir, o gibilerini teselli ederek ve Hak yoluna yürüterek asıllarına ircâ etmek ister. Bu maksatla perde perde yükselterek ve derece derece derinleştirerek söylediği müessir sözler, muhatabın gözünü kaplamış olan gaflet perdesinin yavaş yavaş sıyrılmasına, kalp gözünün tedricen açılmasına sebep olur.<sup>48</sup>

Ney, bütün maddî heveslerinden ve nefsinin sevdiklerinden kopabilir yaratılıştaki olan kimsenin dostudur. Ney, perdesiyle, böylelerine ses verir. Bizim hakikati görmemize engel olan; bizi ya göz alıcı, ya bir aydınlıkta, yahut karanlıkta bırakan çokluk ve kesâfet perdelerimizi, onun bu ses ve sır perdeleri yırtar. Bizi hakîkî sevgiliyle karşı karşıya bırakır. Hâsılı ney, bizi bu sırta, bu saadete erdiren kâmil insanın, evliyanın nefesidir.<sup>49</sup>

Kul ile Allah arasına gerilmiş perde, yerler ve gökler değildir. Bu perde daha çok nefsin kendisini, Allah'tan ayrı bir varlık görmesinden meydana gelir. İnsan "ölmeden evvel ölmek" sırrına, yani nefsindeki kötü ve çirkin hallerini ve enâniyetini yok etme olgunluğuna erdiği zamandır ki, Allah ile arasındaki gaflet perdesi ortadan kalkar. İnsanı böyle bir olgunluk ve yücelik seviyesine ulaştıran en önem-

li kuvvet ise Allah sevgisidir. Gönül, bu en büyük sevgi ile, gölgesiz ve menfaatsiz olduğu zaman, içindeki ilâhî ve manevî duygular, nefsi ve maddî duyguları mağlup eder, insanın yalnız maddî hazları sevmesi şeklindeki "*dünya sevgisi*" bütün geçici ve gösterişli güzelliğini kaybeder. Rûh, ilâhî varlığa yaklaşmadaki örneksiz hazı idrâke başlar. İşte böyle bir anda ruhun bütün manevî ihtiyaçlarını, bir iksir, bir merhem gibi, ney veya insan-ı kâmil karşılar.<sup>50</sup>

Avni Konuk bu beyitle ilgili şöyle bir açıklama getirir:

"Neyde yedi perde vardır. Yegâh, âşiran, ırâk, rast, dügâh, segâh, çârgâh'tır. Salikte de yedi türlü nefis mevcuttur. Emmâre, Levvâme, mülheme, mutmainne, râziye, marziyye, ve sâfiye..." İşte ney'in yani ârifin makam veya perdeleri, sâlikin perdelerini yırtar, ve onu nefsin bütün hicaplarından kurtararak "*Nefsi sâfiye*" ye vuslât hâline ulaştırır.<sup>51</sup>

**12- Hem devâdır ney denen şey, hem zehir,  
Bir bulunmaz arkadaşır; hemfikir.**

Bu beytin açıklanması da yine neyin bilinen ney olması veya eski şârihlerin anladığı gibi mecâz olmasına göre, iki şekilde yapılabilir.

Ney; dinleyenin kabiliyetine göre hem zehir, hem panzehir tesiri gösterir. Nefsinin mağlûbu olanlara, şüphesiz zehir gibidir. Çünkü kendisindeki şehvî ve hayvanî duyguları arttırır. Günah ve isyâna vesîle olur. Fakat görülüp - işitilen her güzellikten mutlak güzel olan Allah'ı hatırlayanlar için de, şüphe yok ki panzehir gibidir. Çünkü kalpteki gaflet zehrini giderir. Bunun gibi yine ney iyi bir arkadaşır ve dinlenilmeye müştâktır. Zira ney'in mahiyeti, kap içinde veya köşeye dayalı durmakla değil, üflenip dinlenmekle ortaya çıkar.

Ney, mecâz olarak düşünülürse, ârif ve evliyâ kişiler de böyledir. İyilik ve doğruluktan nasîbi olmayan şekâvet-i ezeliyye erbâbına karşı zehir-zemberek olurken, dürüst ve sâlih kişiler olan saadeti ezeliyye ashâbına ise, şifâ tesiri gösterirler.<sup>52</sup> Cenab-ı Hak insan-ı kâmillerin bu halini Kur'ân'ı Kerim'de "***Muhammed Allah'ın Resûlüdür, beraberinde bulunanlar da kafirlere karşı gâyet şiddetli aralarında ise son derece merhametli ve şefkatlidirler...***" (Fetih, 48/29) âyetiyle târif etmiştir.

Ankaravî; bu beytin izâhında; ney'in insan-ı kâmil olduğunu, zehir'in kahır, tiryak (panzehir) in de lütûf'tan istiâre olduğunu söyler ve devamla şunları açıklar: İçini mâsivâ'dan boşaltan mürşîd-i âlî gibi, kahır ve lütuf sahibini kim görmüşdür. Zira mürşîd, Hakk'ın halîfesidir. Tam bir halîfe de, müstahlifin vücûb-i zatından başka bütün sıfatlarını taşımalıdır. Yüce Allah'ın nasıl, kahr ve latîf isimleri gereği kahır ve lütuf sıfatları varsa, onun halifesi olan evliyâullah da şeriat ve tarikatin emirlerine uyup; lütuf'a layık olan mümin ve muvahhidlere lütufkar ve tir-



yak; kahr ve şiddete müstehak kâfir ve fâcirler de kahredici, şiddetli ve zehir gibi olurlar.<sup>53</sup>

**13- Anlatır ney, aşk-ı Mecnûn'un nedir?,  
Kanlı bir yoldan, haber vermektedir.**

Birinci beyitte, ney'in ayrılıklardan bahsettiği geçmişti. Buna göre bu beyitte geçen "kanlı yol" ney'in kamışlıktan kesilmesi, bağırının ateşle delinmesi gibi değişikliğe uğradığı esnada geçtiği kanlı yoldur. Madde erbâbının kabul ve tahammül edemeyeceği mecnûnâne muhabbetlere tutulanların ve

*Ney gibi başımı kes, sinemi oy, bağırımı del,  
Ben senin hizmetine besteniyanım neysem...!*

diyenlerin yoludur.<sup>54</sup>

Ney'in temsil ettiği insan-ı kâmil de böyledir. O da kanlı, tehlikeli ve çetin bir yoldan bahsetmektedir. Aşk ve muhabbet ehlinin mecnûnâne ve akıl kabul etmeyecek kıssalarını anlatır. Onlar gibi olmayı tavsiye eder. İnsan-ı kâmil, gerek mebdeden şu âleme gelirken, gerek şu âlemde giderken, kanlı ve meşakkatli yollardan geçmiş, gelirken ayrılık acılarıyla müteallim olmuş, giderken de bir çok mücâdelelere göğüs germiştir.<sup>55</sup>

Ney yani ârifin bahsettiği yol, "Allah aşk" yolunda "baş verme" yani "ölmeden evvel ölünüz" emri gereği benlik iddialarını bırakıp fenâ fillah olma yoludur. Elbette ki kendisinden, çevresinden, dünyadan geçebilmek, isteyerek ölmek, bu yolda devam etmek kolay değildir. Bu yol, âriflerin ve âşıkların ciğerinin kanıyla bulanmış muhabbet ve vuslât yoludur. Bu yoldan ancak canını matlûbuna feda eden, aşk meydanında şevk cevkanıyla başının yuvarlanmasına, kanının akmasına razı olan ve Hallâc gibi "Ey benim itimat ettiğim dostlar, beni (nefsimi) öldürün ki, hayâtım, katlimdedir." diyenler gidebilir. Bu yol "Belânın en çoğu, enbiyâya sonra evliyâyâ sonra derecesine göre diğer insanlara gelir." hadisine<sup>56</sup> razı olan ve "veliyeye bela; altına, alev gibidir." sözüne göğüs gerenlerin yoludur.<sup>57</sup> İşte insan-ı kâmil, bu kanlı yolu, bu aşk yolunu, bu yolda âşıkların başlarına gelen hikâyeleri ve Mecnûn'un aşkını anlatarak, bu yolda gitmek isteyenlere yardımcı olmak isterler. Bu yolun yolcusu olan âşıklar, diğer insanlarca deli zannedilebilirler. Ancak bid Hadis-i şerifte "kulun imâni, insanlar ona "deli" demedikçe kemâle ulaşmaz." diye buyrulmuştur.<sup>58</sup> Nitekim hak yolunun önderi olan Hz. Peygambere de, kafirler deli demişlerdi. Âyette kafirlerin "O, (Muhammed) mutlaka delidir." (Kalem, 68/51) dedikleri haber verilmiş, bu durum ayrıca on âyette de belirtilmiş ve "Bu böyledir, bunlardan öncekilere de bir resûl gelince ya sihirbaz dediler ya mecnun (deli) " (Zâriyât, 51/52) âyetinde de ifade edildiği gibi, bunun hep böyle olduğu açıklanmıştır. Peygamberin mecnûn olmadığı "Sen Rabbinin nimetine uğramış kimsesin, Rabbinin nimetine yemin olsun ki, sen mecnûn değilsin. (Risâletini tebliğ hususunda çektiğin meşakkatlere karşılık) muhak-

*kak senin için tükenmez bir ecir vardır. Ebette sen büyük bir ahlak üzere-  
resin, yakında sen de göreceksin onlar da, hanginizde imiş o fitne ve de-  
lilîk”* (Kalem, 68/2-6) âyetleriyle bildirilmiştir. Ayrıca bir kutsî hadiste de: "Kim  
beni severse, ben onu öldürürüm, ben kimi öldürürsem, onun diyeti benim üye-  
rimdedir. Diyeti benim üzerimde olan kişinin diyeti ise, benim kendimdedir."<sup>59</sup> ifa-  
de edildiği gibi bu ilâhî aşk yolu, kanla doludur, velîler de bu kanlı yolu anlatarak  
o aşklar gibi olmayı tavsiye ederler. Nitekim Mesnevî de bu tür hikâyeler oldukça  
çoktur.<sup>60</sup>

**14- Müşteri ancak kulak; söz satsa dil,  
Ancak aşık akla mahrem, böyle bil!**

İnsan-ı kâmilin anlattığı, Mecnûn'un aşkını, ve kanla dolu olan bu yoldaki mâ-  
ceraları, müşâhede-i ünsiyye ve vâridat-ı kutsiyelerden ortaya çıkan aynî hakikat-  
leri ve gaybî incelikleri anlamak için, aşk şarabıyla hayrette kalmış, şevk ateşiyle  
kendinden geçmiş aşıklardan olmak gerekir.<sup>61</sup> Bu beyitte dile, kulaktan başka  
müşteri olmadığı gibi, maneviyâtı idrak etmeye de, bîhûş (kendinden geçmiş)  
olan âşıklardan başka mahrem olmadığı belirtilmiştir. Ancak bazı Mesnevî münek-  
kitleri, bu beyitte de olduğu gibi, Mevlâna'nın bîhuşluğu tavsiye ettiği, kendinde  
olmama yani hayranlığı, akli başında olmaya tercih ettiğini belirterek onu kınamış  
ve tenkit etmişlerse de, bunlara cevabı yine bizzat Mevlâna vererek şöyle demek-  
tedir. "Hayret ve hayrandan maksat bir kimsenin Kible-i hakîkiye sırtını çevirmek  
suretiyle hayran olması değil, belki dostun mest ve müstağrakı olmak suretiyle  
hayretidir. Birisi sevgilinin dergahına yüz sürmüş, diğeri, yarının ve diyarının âvâ-  
residir."<sup>62</sup>

Akl-ı meâd<sup>63</sup> sahibi olan ârif insandan zuhur eden kutsî sözleri, âşıkâne hâl ve  
fikirleri; Vâcibu'l-Vücûd olan Yüce Allah'ın sanatının mükemmelliğine hayran olup  
kendinden geçen aşıklardan başka kim anlayabilir?<sup>64</sup>

**15- Derdimizden gün, zamansız dolmada,  
Her yanış, bir günle yoldaş olmada.**

Ömrümüzden nice günler gam içinde geçti. Bir çok zamanımız boşu boşuna  
kayboldu. Halbuki yapılacak bir çok işimiz vardı. İnsan bu dünya zindanında gam  
ve kedere uğrar ve kararsız olur. Bu sebepten zamanını, gereği gibi değerlendire-  
mez, günleri vakitsiz ve yabancı gibi gözü önünde geçip gider. Şevk ve zevke, kâr  
ve kesbe karşılık, çeşitli elemeler, bir çok hasretler çekilir, her gün bir yanış ve ya-  
kılışa yoldaş olur.<sup>65</sup>

Konuşanın, başkasına söyleyeceği sözü ve edeceği sızlanışı, kendi için söylü-  
yormuş gibi ifadede bulunmasına, edebiyatta "*usûb-u hakîm*" sanatı derler ki,

maksat: Muhatabı kızdırmaksızın uyarmaktır. K. Kerîm'de de bu tarz bazı ifadeler vardır. Mesela Habîb-i Neccâr'ın Antakyalılara: "**Bana ne oluyor ki beni yaratana kulluk etmeyeyim. Ancak ona döndürüleceksiniz. Ben hiç ondan başka ilâh edinir miyim? Eğer o Rahmân bana bir zarar irade buyurursa, onların şefâati, bana hiç bir şeyle fayda vermez, onlar beni asla kurtaramazlar. Şüphesiz ben, o takdirde açık bir sapıklık içinde olurum. Haberiniz olsun ki ben, Rabbinize iman ettim, o halde gelin beni dinleyin.**" (Yâsîn, 36/22-25) dediği hikâye üslûbuyla buyrulmuştur. Burada ki "Bana ne oluyor ki beni yaratana kulluk etmeyeyim?" demek, "Size ne oluyor ki sizi yaratana kulluk etmiyorsunuz?" demektir. Habîb-i Neccâr, serzenişini hafifletmek için Allah'a imân ve ibâdet etmemek gafletini kendi nefesine isnat etmiştir. Hz Mevlâna'da henüz akl-ı meâd dilini anlayacak kabiliyette olamayan, fakat olmak için lutf-u ilâhîyi bekleyen istek sahiplerini, ümitsizliğe düşürmemek arzusuyla, kendisini onların yerine koyup, onlara benzetiyor ve ilâhî feyiz talebiyle geçen günlerin, ateşin bir surette geçtiğini belirtiyor.<sup>66</sup>

**16- Geçti gün! der, etmeyiz yersiz keder,  
Var o, ey sen, tertemiz insan! Yeter<sup>67</sup>.**

Önceki beyitte geçen ömrünün büyük bir kısmını boşa geçirmiş, bir taraftan da marifetullah zevkinden nasip alamamış, bu sebeple de teessûf edenlere Mevlâna, teselli vermek için buyuruyor ki, hayatın bir çok günü gelip geçtiyse de olan oldu, geçen geçti. Geçmişe üzülmenin faydası yoktur. Hele ümitsizlik tam bir hüsrân bataklığıdır. Dolayısıyla şimdiki zamanı nazar-ı dikkate almalı, ya kâmil bir mürşîdin elini tutmalı, önünde terbiye olmalı, ya da hemen Allah'a yönelip tövbe ederek geri kalan ömrünü İslâm'a göre yaşamalıdır. Eğer bu ikisi de olmazsa işte asıl hüsrân, o hüsrândır. En büyük zarar budur. Bundan kesinlikle sakınmalıdır. Eğer birisi, yukarıdaki sayılan iki şeyden birini yapabilirse, geçen günlerin boşa geçmesi ehemmiyetli bir şey değildir. Mürşîd-i kâmil ve onun nazar-ı terbiyesi yeter ki var olsun. O sayede matlûb husûle gelir, hatta: "Son nefeste bile kemâlât kazanılarak başka bir ân ve âlem olabilir." O halde mazîden ümitsiz olmamalı, istikbâle aldanmamalı, içinde bulunduğu anı iyi değerlendirmelidir. Nitekim Yermük savaşında Rûm kumandanlarından General Yorgi ve Uhud savaşında, Usayrim adında biri, son anda müslüman olmuş bir vakit namaz kılacak kadar vakit bulmadan şehâdet mertebesine nail olmuşlar, ebedi saadeti kazanmışlar, geçen küfürle dolu günlerin zararından kurtulmuşlardır. Ancak dediğimiz gibi geleceğe aldanmamalı tövbeyi hemen yapmalıdır. Çünkü ölümün ne zaman geleceği bilinmez.<sup>68</sup>

İkinci mısradaki, "**Sen var ol yeter ki, ey tertemiz zât**" ifadesi, ya mürşîd-i kâmil'e hitaptır ki, onun manevî terbiyesiyle ve himmeti bereketiyle kötülükler gider, yerlerine iyilikler gelir, ya da Cenab-ı Hak'ka niyâzdır. Bu takdirde "sen var

ol" demek, "yeter ki senin inâyet ve ihsanın var olsun" demek olur. Bir kimseye Hakk'ın inâyeti ve ihsânı ulaşırsa; geçmişini tedârik kılar, mazhar-ı velâyet olur ve envâr-ı hidâyeti bulur. Tasavvufta bir söz vardır: " İnâyet, cinâyeti yok eder, hidâyeti celp eder, velâyeti nasîb eder". Böylece kederlenecek durum da ortada kalmaz."<sup>69</sup>

Bu beytin şerhinde Âbidin Paşa şu tecrübesini de yazmaktadır: "On beş ve on altıncı beyitleri, ben her ne zaman okusam ve manalarını düşünsem; kalben son derece müsterih olurum. Bu iki beyti ezberleyip, manalarını düşünerek okumalarını, bütün Mesnevî okurlarına tavsiye ederim."<sup>70</sup>

**17- Kandı her varlık; balık kanmaz suya  
Rızk eğer, eksikse; gün dolsun mu ya.!**

"Balık yaratılışında olamayan, az su ile kandı" denmesi, rûhânî istidâtı olmayıp, manevî sır ve hakikatlere az bir şekilde muttalî olmakla iktifâ eden, orta derecede akl-ı meâd sahibine işârettir. Fakat bir balık gece gündüz su içinde bulunduğu halde bir an sudan ayrılrsa, buna tahammül edemez ve bir an susuzluğa dayanamaz. Böylece devamlı su soluduğu halde, asla suya kanmaz. Aynen bunun gibi rûhânîliğe tam kabiliyeti olan evliyâullah zümresi de, daima rûhânî hâller ve sıralara mazhar olmakla beraber, asla buna doymaz, daha fazlasını arzu eder, bu hâller olmadan duramazlar. Her kimin de bu nimetten nasîbi yoksa, günleri, bedenî ızdırıp ve zihnî huzursuzluklardan dolayı, dâima kederli olacağından, uzun olur, o gün bitmek bilmez. Çünkü sevinçli ve neşeli günler çok hızlı geçtiği gibi, üzüntülü ve meşakkatli zamanlar da gâyet uzun gelir, adeta geçmek bilmez.<sup>71</sup>

İlahî aşk şarabına kanma hususunda mutasavvıflar iki kısma ayrılmışlardır:

Birinci grup; "sâlik (tarikat yolcusu) , levh-i mahfûz'u müşâhede makamına varıp, eşyânın hakikatlerini anlayınca reyyân olur ve susuzluğu gidip talepten geri kalır, bu kadarla iktifâ eder." diyerek, kanmayı kabul etmişlerdir.

İkinci grup ise, kanmayı kabul etmeyip; zuhûrât-ı ilâhîyyenin sorisuz ve tecelîyât-ı Rabbâniyyenin nihâyetsiz olduğunu, dolayısıyla susuz olan âşık-ı ilâhî rûhlarının hiç bir zaman kanamayacağını belirtmişlerdir. Mevlâna'nın, "*kanma yoktur*" diyenlerden olduğunu söylemeye hâcet yoktur.<sup>72</sup>

**18- Anlamaz olgun adamdan, ham adam,  
Söz hem az, hem öz gerektir vesselâm.**

Kemâl ehlini, ilimden irfandan bahresi olmayanlar ne bilirler. "Cins, cinse meyleder." vecizesine göre, zahîrî ve bedenî değil, rûhî ve ahlakî yakınlığı olma-

yanlar arasında, birbirini anlamanın imkanı yoktur. Zaten cinsiyet bedende değil rûhtadır. Bundan dolayıdır ki, basit bir adam, elbette ilim ve kemal erbabından kaçır, onu anlayamaz.

Bunun içindir ki "Kâmilî kâminden başkası anlamaz. Ta ki seyr-i sülûkü onun mertebesine erişmeyince." Ve "Fazilet sahibini, fazilet sahibinden başkası anlamaz." demişlerdir.

*Kadr-i sühan-i şâiri, şâir bilir ancak;  
Rûhülkudüs'ün sırrı İsrâfil'e yandır...!*

Değil ilmî bir mesleğin sahiplerinin, basit ve âdî bir sanat erbabının dahi o sanata ilgili sözlerini, o sanata hizmet etmemiş olanlar anlayamazlar. O dili anlayabilmek, onların sanatlarına intisap ve hizmet ederek onlar gibi olmaya bağlıdır. Tasavvuf mesleğinin, ince nüktelerini, sûfîlerin manası pek derin sözlerini idrak edebilmek de, o değerli mesleğe bir mürşîd-i kâmil vasıtasıyla intisâp edip, hizmet etmekle olur. Zaten tasavvuf, kâl ile değil, hâl ile ilgili bir meslek olduğu ma'lûmdur.<sup>73</sup>

Dolayısıyla söz, kısa ve öz olmalıdır. Zira kâmillerin halleri sözle târif edilemez ve bu zevki tatmayan bilemez.

Bununla beraber insanlara, anlayabilecekleri ölçüde ve seviyede söylemeli, söyleyenin kendi mertebesine göre değil de, dinleyenin mertebesine göre konuşmalı, onları aydınlatarak, gafletlerinden uyanmalarına yardımcı olmalıdır. Yavaş yavaş olgunlaşıp, yana yana kavrulup, bir gün içi mâsivâdan boşalıp ney gibi ses vermesini sağlamalıdır. Bu olma ve bulma yolunu ise insanlara insan-ı kâmil gösterecektir. Sözü kısa tutmak gerektir vesselâm.<sup>74</sup>

<sup>1</sup> Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1971, I, 314.

<sup>2</sup> M. Muhlis Koner, *Mesnevî'nin Özü*, Konya, 1957, s. 1.

<sup>3</sup> Bu eser için bkz. Mevlâna Müzesi, İhtisâs Kütüphanesi, Kitap No: 2089.

<sup>4</sup> Banarlı, *Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri*, İstanbul, 1984, s. 219.

<sup>5</sup> Bkz. Abdullah Öztemiz, *Mevlâna, Mesnevî*, İstanbul, 1989, s. 17-18. Bu tercüme, Abdullah Öztemiz'in, Mesnevî'nin kendi vezni ile manzûm olarak yaptığı bir tercümedir.

<sup>6</sup> İsmail Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul, 1289, I, 23-24.

<sup>7</sup> Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul, 1963-1975, I, 49-50.

<sup>8</sup> Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul, 1324, I, 7.

<sup>9</sup> İstiare, edebî sanatlardandır. "bir kelimenin manasını geçici olarak, diğer bir kelime hakkında kullanmak" demektir. Burada "ney" kelimesinin "insan-ı kâmil" anlamında kullanılması gibi. Geniş bilgi için bkz., Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, 1973, s. 71-73.

<sup>10</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 24.

<sup>11</sup> Ankaravî, *Fâtihu'l-Ebyât*, s. 6 vd., *Şerh-i Mesnevî*, I, 24; Sarı Abdullah, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, İstanbul, 1287; I, 80 vd.

- Âbidin Paşa, I,17; Koner, s. 2; Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul, 1973, s. 3; Abdalbâki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, 2. Baskı, İstanbul, 1985, I,32 vd., Tâhiru'l- Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,51-52.
- <sup>12</sup> "Hakikat" de bir edebî sanattır. "bir kelimenin neye delâlet etmek üzere kullanılmışsa o manada kullanılması demektir" "el" kelimesinin bildiğimiz uzuv manasında kullanılması gibi. Geniş bilgi için bkz., Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, s. 49.
- <sup>13</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 24-25.
- <sup>14</sup> Abdurrezzâk *Musannaf*'inde, bu hadisi rivâyet etmiştir. Hadis uzunca bir hadistir. Bu ifade baş kısmıdır. (Bkz., Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Halep, ts., I, 311) . *El-Mevâhib* isimli eserde ise, Nûr-i Muhammediden sonra yaratılan ilk varlığın ne olduğu hususundaki ihtilaf dile getirilmiştir. Hafız Ebu Ya'la el-Hemedânî esah görü-şe göre, arşın kalemden önce yaratıldığını söyleyerek İbn Ömer'den sahih yollardan nakledilen şu hadisi zikreder "Hz. Peygamber buyurdu ki, Allah mahlûkatın mekâdirini, gökleri ve yeri yaratmasından elli bin sene önce takdir etti. (bkz., Aclûnî, I, 311) . Tirmîzî ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Allahın ilk yarattığı şeyin kalem olduğu başka rivâyetlerde ise, Hz. Peygamberin nûru olduğu geçmektedir. (Geniş bilgi için bkz., Aclûnî, I, 312) .
- <sup>15</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,25-26.
- <sup>16</sup> Tâhiru'l- Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,52.
- <sup>17</sup> Tirmîzî, *Zühhd*, 16; İbn Mâce, *Zühhd*, 3; Ahmed b. Hanbel, VI, 197, 323, 389, 485.
- <sup>18</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,26.
- <sup>19</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,53.
- <sup>20</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,54.
- <sup>21</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,26.
- <sup>22</sup> Koner, s. 3,4.
- <sup>23</sup> Rifâî, s. 4.
- <sup>24</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,31-32; Rifâî, s. 4.
- <sup>25</sup> Rifâî, s. 4.
- <sup>26</sup> Tâhirul Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,54.
- <sup>27</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,54-55.
- <sup>28</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,55.
- <sup>29</sup> Koner, s. 5.
- <sup>30</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,55.
- <sup>31</sup> Koner, s. 5.
- <sup>32</sup> Âbidin Paşa, I,39-40; K. Rifâî, s. 4-5.
- <sup>33</sup> Bkz. Mehmed Akif Ersoy, *Safâhât, (Birinci Kitap)* , Haz. M.Er-tuğrul Düzdağ, İstanbul, 1991, s.16.
- <sup>34</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,57-58.
- <sup>35</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 33; Âbidin Paşa, I,40; Rifâî, s. 5.
- <sup>36</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,33; Tâhiru'l Mevlevî, I,58.
- <sup>37</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,33-34.
- <sup>38</sup> Tâhiru' Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 59; K. Rifâî, s. 5.
- <sup>39</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 35.
- <sup>40</sup> Sarı Abdullah, I,100.
- <sup>41</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,36; Sarı Abdullah, I,107-108; Âbidin Paşa, I,42; Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 61-62; Rifâî, s. 6.
- <sup>42</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,62; Koner, s. 10-11.
- <sup>43</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 62-63.
- <sup>44</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 37; Âbidin Paşa, I,42; Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,63.
- <sup>45</sup> Fuzûlî, *Divan*, Haz. Kenan Akyüz-Süheyl Beken v.dğr., Ankara, 2000, s.306.
- <sup>46</sup> Rifâî, s.6.
- <sup>47</sup> Âbidin Paşa, I, 42.
- <sup>48</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,64-65.
- <sup>49</sup> Rifâî, I, 7.

- <sup>50</sup> Rifâî, I, 6-7.
- <sup>51</sup> Koner, s. 11.
- <sup>52</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I/65.
- <sup>53</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,39.
- <sup>54</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,67.
- <sup>55</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,67.
- <sup>56</sup> Bu mana ile ilgili hadis için bkz., Aclûnî, I, 144.
- <sup>57</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,40; Sarı Abdullah, I,117-119; Âbidin Paşa, I,43; Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,67; Rifâî, I,7.
- <sup>58</sup> Buna benzer bir hadis için bkz., Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, tah: Mustafa Abdulhâdî Atâ, Beyrut, 1990, I, 677. (hadis no: 1839) .
- <sup>59</sup> Kudsî hadis olarak geçmekte olan bu sözün kaynağını bulamadık.
- <sup>60</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,40; Sarı Abdullah, I,118 Âbidin Paşa, I,43; Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I,67-68.
- <sup>61</sup> Sarı Abdullah, I, 119.
- <sup>62</sup> Mesnevî, I, 325,326.
- <sup>63</sup> Akl; "akl -i meâş" ve "akl -i meâd" olarak ikiye ayrılır. Akl -i meâş, dünya işlerine vakıf olan idraktir ki; "Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz." hadisi şerifiyle (Müslim, *Fedâil*, 141) buna işâret buyurulmuştur. Akl -i meâd ise, ahiret ve aslına rucû işlerine vâkıf olan idraktir. Bunların inceliğini akl -i meâş kavrayamaz. Bunun için Mevlâna akl -i meâd sahibi olan evliyanın sözlerini, akl -i meâş sahibi anlayamaz demekle, o sözleri akl -i meâş'tan sıyrılmış ve ayrılmış olanların kavrayabileceğini söylemektedir. Fakat "akl -i meâş'tan ayrılmış" sözü yanlış anlaşılmalı; bundan deli olmuş değil, yakasını aşkın pençesine kaptırmış olanlar kastedilmektedir. Buna bir misal olarak da; göz, burun, el, ayak gibi azalar içinden yalnız kulağın, dilden çıkan kelimeleri anlayabileceği bildirilmektedir (Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 40; Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 68) .
- <sup>64</sup> Âbidin Paşa, I,44.
- <sup>65</sup> Âbidin Paşa I,44; Koner, s. 12-13, Rifâî, s. 8.
- <sup>66</sup> Ankaravî,*Şerh-i Mesnevî*, I, 41; Sarı Abdullah I, 120; Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 69-70.
- <sup>67</sup> İkinci mısralarda ki "insan" asıl metinde "zât" şeklindedir. Tercümede vezin tutsun diye insan olarak yazılmıştır.
- <sup>68</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 42; A. Paşa, I,45; Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 70-71; Koner, s. 13; Gölpınarlı, I, 42,43.
- <sup>69</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 42.
- <sup>70</sup> Âbidin Paşa, I, 45.
- <sup>71</sup> Âbidin Paşa, I, 46.
- <sup>72</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 43.
- <sup>73</sup> Tâhiru'l Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 73.
- <sup>74</sup> Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I,44; Rifâî, s. 9.